

Rozdział IV. Archiwalia izb dystryktowych w Generalnym Gubernatorstwie

Wstęp

Izby dystryktowe powstały w 1941 roku w Generalnym Gubernatorstwie w miejsce zniesionych izb przemysłowo-handlowych oraz izb rzemieślniczych. Izby rolnicze zostały bowiem w 1942 i 1943 roku przekształcone w dystryktowe biura agrarne (Distriktsagrarbüros). Faktycznie izby dystryktowe były przeobrażonymi izbami przemysłowo-handlowymi, do których włączono izby rzemieślnicze.

Przejęcie izb przemysłowo-handlowych przez Niemców nastąpiło we wrześniu 1939 roku. Izby już wtedy straciły swój samorządowy charakter. Okupanci usunęli prezesów izb, rozwiązali zarządy, zlikwidowali zebrania plenarne i sekcje radców. Pozostawili jedynie biura izb, ale narzucili im niemieckie, komisaryczne kierownictwo. Wobec szczupłości kadr, które były do dyspozycji okupantów, Niemcy obsadzali tylko stanowiska kierowników komisarycznych, zastępców oraz personel sekretariatu. Przedwojenni polscy dyrektorzy byli przymusowo zatrzymywani na stanowiskach, jako kierownicy działów lub szefowie polskiego personelu. Potem izby przemysłowo-handlowe zamieniły się w izby dystryktowe.

Izby dystryktowe również nie były instytucjami samorządu gospodarczego. Były to instytucje totalitarnej administracji państwowej. Faktycznie nie zrzeszały przedsiębiorców, ale wykonywały wobec nich zadania własne oraz zlecone przez władze okupacyjne. Przedsiębiorcy byli nie samorządowym podmiotem izb dystryktowych, ale przedmiotem ich działalności. Wykonywali decyzje izb i nie mogli ich zaskarżyć, gdyż Niemcy nie wprowadzili w Generalnym Gubernatorstwie sądów administracyjnych.

Izby dystryktowe mieściły się w strukturach okupacyjnej administracji Hansa Franka. Komisarzem danej izby zostawał gubernator dystryktu, który wyznaczał kierownika izby dystryktowej. Izby podzielone były na grupy główne: gospodarki przemysłowej i komunikacji; gospodarki żywnościowej i rolnictwa; gospodarki leśnej i drzewnej; pracy. Grupy główne dzieliły się z kolei na grupy branżowe, a te na grupy gospodarcze. Ponadto mogły funkcjonować podgrupy, pododdziały, ekspozytury (placówki zamiejscowe) i grupy powiatowe i grupy fachowe. Z izbami związane przymusowe zrzeszenia gospodarcze, zwane też związkami przedsiębiorstw danej branży. Izby dystryktowe zrzeszone były w Izbie Centralnej Gospodarki Ogólnej w Krakowie, która również była podzielona na grupy główne. Grupy główne

odpowiadały głównym wydziałom rządu Generalnego Gubernatorstwa, a cała struktura była silnie szierarchizowana.

Na terenie Generalnego Gubernatorstwa istniało pięć izb dystryktowych: w Krakowie, Lublinie, Lwowie, Radomiu (z ekspozyturą w Częstochowie) oraz Warszawie. Poza obszarem tematycznym rozdziału pozostają izby na terenach włączonych do III Rzeszy (np. Izba Przemysłowo-Handlowa w Poznaniu) oraz Litwy (Izba Przemysłowo-Handlowa w Wilnie).

W rozdziale omówiono archiwalia pięciu w/w instytucji:

1. Izba Dystryktowa w Krakowie
2. Izba Dystryktowa w Lublinie
3. Izba Dystryktowa we Lwowie
4. Izba Dystryktowa w Radomiu
5. Izba Dystryktowa w Warszawie

Izba Dystryktowa w Krakowie

Zespół Izby Centralnej Gospodarki Ogólnej w Krakowie się nie zachował. Istnieje w Archiwum Państwowym w Krakowie zespół Grupy Głównej Gospodarki Przemysłowej i Komunikacji Izby Centralnej (nr zespołu 1252, nazwa zespołu: Grupa Główna "Gospodarka Przemysłowa i Ruch" w Izbie Centralnej dla Ogólnej Gospodarki w Generalnym Gubernatorstwie). Zawiera on jednak tylko niekompletny wykaz sklepów detalicznych. Mimo wszystko można dzięki temu lepiej poznać sposób układania katastru przedsiębiorstw.

Interesujący jest natomiast zespół o numerze 319: Grupa Główna "Gospodarka Przemysłowa i Ruch" w Izbie Okręgowej dla Gospodarki Ogólnej w Krakowie (Hauptgruppe Gewerbliche Wirtschaft und Verkehr in der Distriktskammer für die Gesamtwirtschaft in Krakau). Obejmuje on akta Grupy Głównej Gospodarki Przemysłowej i Komunikacji Izby Dystryktowej w Krakowie. Liczy on 38 metrów bieżących akt i 669 jednostek. Korzystać należy z inwentarza książkowego, który podany jest również w bazie SEZAM. Obok warszawskich akt Grupy Głównej "Gospodarka Przemysłowa i Komunikacja" oraz Grupy Głównej "Gospodarka Żywnościowa i Rolnictwo" zespół krakowski stanowi najważniejszy zbiór archiwalny wykorzystywany do badań nad izbami dystryktowymi Generalnego Gubernatorstwa. Należy jednakże przestrzec czytelników zamierzających korzystać z tego zespołu, że charakteryzuje się ogromną, nawet jak na polskie zwyczaje, komasacją dokumentów w teczkach. Niektóre liczą bowiem po 1 500 stron.

Zespół ten obejmuje także akta polskiej Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie, w tym - co bardzo ważne - z września 1939 roku. Włożono tam nie tylko korespondencję z nowymi władzami niemieckimi, ale też obszerne wykazy przedsiębiorstw według branż, ulic i numerów domów miasta Krakowa,

co jest niezwykle cennym źródłem historycznym. Wśród obszernych dokumentów krakowskich znaleźć można między innymi pisma z Izby lubelskiej. Akta te są także wyśmienitym źródłem dla poznania codziennej działalności biur izb dystryktowych i grup głównych, niemieckiej polityki powierniczej, "aryzacji" firm i wywłaszczania Żydów. Interesujące są także wątki dotyczące aresztowania polskiego dyrektora Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie Henryka Mianowskiego, czy skomplikowanych relacji polsko-żydowskich. Nieocenione okazują się miesięczne sprawozdania z lat 1941 - 1944.

Istotne są ponadto dwie kwestie: w aktach grupy głównej znajdują się po pierwsze komplety okólników i zarządzeń wysyłanych przez rząd Generalnego Gubernatorstwa i grupy główne; a po drugie pisma z innych izb przesyłane trybem obiegowym. Dzięki temu wiadomo, jak wyglądała polityka rządu wobec izb dystryktowych oraz grup głównych (gdyż wszystkie dostawały identyczne wytyczne), a ponadto, co działo się w innych izbach i grupach głównych. Przykładowo to z akt krakowskich można się dowiedzieć, że 6 kwietnia 1940 roku urzędowanie w Lublinie rozpoczął pierwszy niemiecki komisarz Izby Przemysłowo-Handlowej^[1].

Dodatkiem do zespołu Grupy Głównej jest spuścizna Henryka Kapiszewskiego, znanego badacza akt Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie. Chodzi o zespół numer 667/15: "Kapiszewski Henryk - prace dot. Związku Harcerstwa Polskiego w Niemczech oraz Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie"^[2]. Spuścizna liczy jedynie 5 jednostek archiwalnych.

Ponadto kwerendę uzupełniającą należy przeprowadzić w zespole Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie 1945 - 1950 (nr zespołu 731). Co do zasady zawiera on akta powojenne, ale sądzić należy, że dostarczy dodatkowych informacji na temat funkcjonowania Izby w czasie II wojny światowej. Liczy ogółem 527 jednostek, co daje 36 metrów bieżących akt i posiada inwentarz książkowy opublikowany w bazie SEZAM. Uzupełnieniem są spisy ludności w bazie ELA. Jest to 28 rekordów dotyczących wykazów radców, biegłych i rzeczoznawców, jak również właścicieli firm i zakładów przemysłowych.

Izba Dystryktowa w Lublinie

Zespół Izby Dystryktowej w Lublinie się nie zachował. Dlatego - będąc w Archiwum Państwowym w Lublinie - należy sięgać do zespołu Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie 1929 - 1951 (nr zespołu 640). Liczy 6 metrów bieżących akt, 623 jednostki i posiada inwentarz książkowy.

Zastrzec trzeba, iż zespół ten zawiera w 90 % lub nawet 95 % tylko akta powojenne od momentu reaktywacji Izby w 1944 roku do likwidacji w 1950 roku. Na jego podstawie autor rozdziału przygotował rozprawę

doktorską pt. "Izba przemysłowo - handlowa w Lublinie 1944 - 1950. Studium z dziejów samorządu gospodarczego", obronioną na Wydziale Prawa i Administracji UMCS w Lublinie pod kierunkiem prof. dra hab. Wojciecha Witkowskiego. Naturalnie w zespole Izby znajdują się wzmianki o jej sytuacji okupacyjnej, na przykład w sprawozdaniach z lat 1944 - 1945, korespondencji w sprawach przedwojennych publikacji, wymiany pism z kupiectwem, Okręgową Komisją Badania Zbrodni Niemieckich, protokołach zebrań itp. Drobne, acz ciekawe druki zachowały się na odwrotach kartek używanych po wojnie, na przykład zawiadomienia urzędu ds. gospodarowania. Kapitałnymi i nieznanymi źródłami są dzienniki kasowe i dzienniki korespondencyjne (sygn. 48, 49 i 52). Stanowią one diariusz losów Izby w czasie wojny. Jako przykład wystarczą wpisy z początku września 1939 roku (sygn. 48):

- * 1 września - dotacja na rzecz Szkoły Polskiej Macierzy Szkolnej w Dąbrowie Dolnej,
- * 2 września - zakup 4 worków,
- * 4 września - wprawienie sześciu szyb,
- * 5 września - zakup 30 mb drelichu na zasłony (w międzyczasie opłacono rachunki za wodę i światło),
- * 7 września - wpłaty na rachunek Urzędu Skarbowego, odbiór druków w sklepie papierniczym J. i W. Cholewińskich,
- * 8 września - wypłata gotówki dla syna Czesława Klarnera, kupno benzyny na wyjazd dyrektora Kryńskiego do Równego, konserw od firmy Poels dla pracowników, 20 tamponów przeciwigazowych i 25 sienników, podparcie stropu w budynku Izby.

W inwentarzu książkowym pojawiają się drobne błędy, a tytuły niektórych jednostek nie odpowiadają treści. Chodzi przede wszystkim o sygnatury 309 - 331. W teczkach o numerach 130 i 139 znajdują się dokumenty ze zjazdów izb, rozmaita korespondencja oraz akta personalne. Drobne niezgodności między tytułami teczek a zawartością pojawiają się też w innych jednostkach. Ogromną zaletą dla badacza tego zespołu jest to, że w pełni odzwierciedla układ dokumentów Izby, jaki istniał w momencie jej likwidacji. Tak, jak został przejęty, tak został zinwentaryzowany, a każdy z działów (każda z serii akt) odpowiada komórce biura Izby, która się danymi sprawami zajmowała. To, że archiwistom udało się zachować ten układ jest niezwykle wygodne dla korzystających z ich pracy naukowców.

Dla poznania realiów gospodarki niemieckiej na terenie Lublina warto zajrzeć do trzech innych zespołów: akt miasta Lublina, starostwa miejskiego oraz urzędu gubernatora dystryktu. Pierwszy to Akta miasta Lublina 1939 - 1944 (nr zespołu 22). Łącznie na te lata przypada 353 jednostek i 3,7 metra bieżącego akt. Dla pewności można w nim przejrzeć skorowidz pracodawców

i daniny samorządowe. Brak jest informacji o budynku Izby przy ul. Okopowej 5 w wykazie szkód wojennych w budynkach oraz rejestrze budynków uszkodzonych. Może to oznaczać, że zarówno siedziba Izby przy ul. Okopowej, jak i kamienica Funduszu Emerytalnego przy Chopina 17 / Okopowej 18 nie zostały uszkodzone w 1939 roku. Wiadomo natomiast, że w budynku Funduszu zakwaterował się Wehrmacht (sygn. 388).

Następny zespół to Starostwo miejskie w Lublinie 1939 - 1944 (nr zespołu 499). Jednak - jak się okazało - zawiera on akta zarówno niemieckiego starostwa grodzkiego w Lublinie (Stadthauptmannschaft Lublin), jak i dotyczące starostwa powiatu lubelskiego (Kreishauptmannschaft Lublin - Land). Łącznie obejmuje 191 jednostek i prawie metr bieżący akt. Posiada inwentarz ksiązkowy. Interesujące są sprawozdania sytuacyjne (sygn. 8 i 80), w których opisywano degenerację gospodarki wojennej pod rządami Rzeszy. Jasno z nich wynika, iż lokalni urzędnicy hitlerowscy mieli pełną świadomość nienormalnych realiów, jakie sami stworzyli i w jakich musieli się poruszać. Pod sygnaturą 18 znaleźć można dokumenty z kartoteki volksdeutsch`ów na temat rodziny jednego z przedwojennych radców Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie reprezentującego wołyńskie środowisko kupieckie. Zestawienia używanych na terenie Lublina pojazdów samochodowych (sygn. 82) mogą uściślać wiedzę historyków na temat okresów urzędowania niemieckich kierowników komisarycznych. Warto też przestudiować sprawozdania roczne Urzędu ds. Gospodarki (Amt für Wirtschaft). Ogółem w inwentarzu zarejestrowano 40 jednostek tego urzędu.

Kolejnym zespołem jest Urząd Okręgu Lubelskiego 1939 - 1944 (Amt des Distrikts Lublin - Landamt). Należy zwrócić uwagę, że nazwa tego zespołu jest myląca. Powinna brzmieć "Urząd Gubernatora Dystryktu Lublin". Gdyby przyjąć taką tytulaturę jak obecna, to analogicznie Urząd Wojewódzki w Lublinie, zwałby się Urzędem Województwa Lubelskiego. Zespół nosi numer 498, liczy 1878 jednostek i ok. 14 metrów bieżących akt. Jeśli chodzi o szczegóły, to w teczках spraw osobowych (sygn. 54 i 55) znajduje się podanie niejakiego Wülffinga o zatrudnienie w Izbie, ale nie wiadomo, czy Izba go przyjęła. Korespondencja z grupami głównymi zamieszczona jest wśród okólników i zarządzeń (sygn. 57 i 58). Sygnatury 61 - 65 nie przynoszą wzmianek o Izbie Dystryktowej, a o sprawach rolnictwa, policji, Ukraińców, osiedlania volksdeutschów, prądu, wywozu śmieci itp. Z miesięcznych sprawozdań sytuacyjnych starostów (sygn. 66 - 68) najciekawsze są z 1943 roku, ponieważ przynoszą sporo wiadomości na temat handlu. Warto zacytować kilka przykładowych zdań: "Coraz bardziej widać, że <<na lewo>> jest do dostania wszystko, a na legalnym rynku nic"^[3] albo "Sklepy, które według wykazywanych obrotów nie są zdolne do życia, muszą używać sklepu jako przykrywkę do handlu nielegalnego i machlojek"^[4].

Przydatnym mogą być plany aktowe (sygn. 1) oraz wykazy telefonów (sygn. 2), gdyż pokazują strukturę organizacyjną oraz obsadę personalną niemieckich urzędów. Pod sygnaturą 3 umieszczono pismo komisarycznego kierownika Izby lubelskiej dra Franke do szefa urzędu gubernatora dystryktu z 10 lipca 1942 r. w sprawie założenia dystryktowego zrzeszenia turystycznego (Distriktsfremdenverkehrsverband). Jego korespondencja w sprawach zatrudniania volksdeutschów zawarta jest w teczce sygn. 23. W jednostkach dotyczących budżetów raczej wzmianek o Izbie Dystryktowej się nie znajdzie. Natomiast dwie sygnatury bezwzględnie zasługują na uwagę: sygnatura 697 ("Arbeitgeber und Arbeitnehmerverbände im Distrikt Lublin"), gdzie jest zgromadzona korespondencja na temat likwidacji polskich zrzeszeń przemysłowych i stowarzyszeń kupieckich^[5]. Następnie kartoteka volksdeutschów - sygnatura 199. Karty 139 - 147 zawierają informacje na temat wpisu na listę volksdeutschów przedwojennego lubelskiego radcy Izby oraz jego rodziny. Ten znany przedwojenny działacz endecki i przemysłowiec o antysemitycznych poglądach, we wrześniu 1939 roku przejął funkcję kierownika Izby, a następnie przekazywał władzom niemieckim dane polskich przedsiębiorców. Obie te sygnatury potwierdzają informacje Izby z akt powojennych na temat jego postępowania w czasie okupacji. Ponadto można na ich podstawie zaobserwować spory urzędnicze między funkcjonariuszami niemieckiej biurokracji.

Poza tym w Archiwum Państwowym w Lublinie, w zespole Lubelski Międzykomunalny Związek Elektryfikacyjny "Lubzel" w Lublinie (nr zespołu 676) jest jedna teczka "Korespondencja z Główną grupą gospodarki w Rządzie GG w sprawie Zakładu A-Betrieb" (sygn. 34). Dla pewności można przejrzeć pozostałe teczki okupacyjne od sygnatury 34 wzwyż. Zespół posiada inwentarz książkowy, co pozwala na szybkie zorientowanie się wśród 205 jednostek i 1,9 metra bieżącego akt.

Informacje o wojennych historiach lubelskich przedsiębiorców znaleźć można w zespole Urząd Wojewódzki Lubelski 1944 - 1950. Wydział Przemysłu (nr zespołu 698). Z tym, że seria akt Wydziału Przemysłu liczy aż 625 jednostek, ale również posiada inwentarz książkowy.

Być może wzmianki o personaliach zawarte są w aktach zespołu Giełda Zbożowo-Towarowa w Lublinie (nr zespołu 643). Są tam zgromadzone głównie akta powojenne. Poza protokołami rady giełdowej nie ma ściśle rozumianych akt przedwojennych. Giełda w czasie II wojny światowej nie funkcjonowała. Zespół jest zinwentaryzowany i wyposażony w inwentarz książkowy.

Prawdziwym odkryciem są natomiast - liczące 121 jednostek - akta Stowarzyszenia Kupców Polskich w Zamościu (zespół: Stowarzyszenie Kupców Polskich Oddział w Zamościu 1927 - 1949, nr zespołu 1021 - Archiwum

Państwowe w Zamościu). Stowarzyszenie w czasie okupacji weszło w skład administracji okupacyjnej jako Kreisgruppe Handel Zamość (grupa powiatowa handlu). Podlegało Grupie Głównej Gospodarka Przemysłowa i Komunikacja Izby Dystryktowej w Lublinie. Sygnatury 7 i 8 zawierają imienne wykazy pracowników oraz personelu sklepów. Obok dokumentów okupacyjnych, protokołów oraz sprawozdań mogą być ważnym źródłem historycznym. Zespół posiada inwentarz książkowy.

Jeśli chodzi o inne źródła do okresu okupacji przechowywane na terenie województwa lubelskiego, do których autor dotarł w trakcie kwerendy, to można wspomnieć o zbiorach specjalnych Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej im. H. Łopacińskiego w Lublinie. W zespole: "Dokumenty rodziny Remiszewskich z lat 1928 - 1949 i materiały różne" zachowała się legitymacja cechowa H. Remiszewskiej. Z niej i innych tego typu pokrewnych dokumentów wynika, że rzemieślnicy, jak przed wojną, należeli do cechów, a okupanci nie trzymali się jednolitego nazewnictwa tworzonych instytucji rzemieślniczych mimo, iż były takie same we wszystkich dystryktach. W Lublinie, grupa "Rzemiosło" w Grupie Głównej Gospodarka Przemysłowa i Komunikacja, to w praktyce przedwojenna Izba Rzemieślnicza, działająca pod niemieckim kierownictwem. Natomiast w Radomiu grupę branżową "Rzemiosło" zwano "Okręgowym Wydziałem Rzemieślniczym Radom".

Izba Dystryktowa we Lwowie

Na obecnym etapie badań autor nie ma wiedzy na temat zespołu Izby Dystryktowej we Lwowie. Kwerenda zasobów internetowych wykazała, iż w Deutsches Historisches Museum (<http://www.dhm.de/>) umieszczono tymczasowy dowód (Vorläufiger Ausweis) wystawiony przez Izbę Dystryktową we Lwowie, grupę Rzemiosło dla Mendla Wanga zamieszkującego w Stryju^[6]. Treść dokumentu potwierdza tezę, że Grupa Rzemiosło była po prostu dawną Izbą Rzemieślniczą.

Izba Dystryktowa w Radomiu

W radomskim archiwum przechowywany jest zespół nr 1283: Izba Dystryktowa: Główna Grupa Gospodarki Wyżywienia Rolnictwa Radom. Łącznie jest to 10 jednostek. Zespół ten w zasadzie nie zawiera akt radomskiej Izby Dystryktowej, lecz kilka teczek radomskiej grupy głównej "Gospodarka Żywnościowa i Rolnictwo" oraz akta Centralnego Urzędu Rolniczego i spółdzielni mleczarskich. Brak jest też danych archiwalnych na temat ekspozytury w Częstochowie. W tym przypadku należy opierać się na źródłach czasopiśmienniczych oraz drukowanych (biuletynach itp.).

Z ciekawości można obejrzyć obwieszczenie dotyczące deklaracji w sprawie nabycia kart przemysłowo-podatkowych na rok 1941 w dystrykcie

radomskim - chodzi o sygnaturę 373 w zespole numer 1192, seria numer 7: polityka gospodarcza. Jako, że druków ulotnych w zasobach radomskiego archiwum zachowało się bardzo dużo, warto przejrzeć cały inwentarz zespołu "Zbiór afiszów, plakatów i druków ulotnych z lat 1939-1945", liczącego 700 jednostek.

Izba Dystryktowa w Warszawie

Do badań nad Izbą Dystryktową w Warszawie podstawowe (i chyba jedyne) są dwa zespoły: 1) Grupy Głównej Gospodarki Przemysłowej i Komunikacji, 2) Grupy Głównej Gospodarki Żywnościowej i Rolnictwa. Oba przechowywane są w Archiwum Państwowym m. st. Warszawy. Oprócz nich badacze mają do dyspozycji zespół Niemieckiej Izby Handlowej na Polskę.

Zespół "Grupa Główna Gospodarka Przemysłowa i Ruch w Izbie Okręgowej dla Gospodarki Ogólnej w Warszawie" (nr zespołu 496) liczy 285 jednostek. Mieści korespondencję w bieżących sprawach przedsiębiorstw, a także ciekawe sprawozdania z inspekcji zrzeszeń kupieckich z Sokołowa i okolic, a przecież tereny te znajdowały się przed wojną w granicach województwa lubelskiego.

Na akta zespołu numer 1381 "Grupa Główna Wyżywienia i Rolnictwa w Izbie Okręgowej dla Gospodarki Ogólnej w Warszawie" składa się 110 jednostek. Akta te zawierają zarządzenia i pisma okólne, korespondencję bieżącą w sprawach grup głównych, sprawozdania, dokumenty personalne, projekty aktów prawnych, budżety, informacje o przedsiębiorstwach i związkach przymusowych zakładów przemysłowych.

Oba zespoły mają opracowane bardzo przydatne inwentarze książkowe i przynoszą bogate informacje na temat codziennej działalności okupacyjnej biurokracji gospodarczej.

Jeśli chodzi o **Niemiecką Izbę Handlową na Polskę**, to jej akta umieszczono w zespole numer 1393. Z tym, że są w nim nie tylko akta Niemieckiej Izby Handlowej na Polskę, ale i na przykład Centrali Handlu Zagranicznego. Interesująca jest korespondencja w sprawach bieżących firm z terenu Generalnego Gubernatorstwa oraz organizacyjnych z grupami głównymi poszczególnych izb dystryktowych. Zespół jest wyposażony w inwentarz książkowy.

Akta o ogólnym charakterze, które mogą być pomocne do prowadzenia badań nad izbami dystryktowymi odszukać można w Archiwum Akt Nowych w Warszawie. Polecić należy takie zespoły jak: 1) Armia Krajowa 1942 - 1945; 2) Delegatura Rządu RP na Kraj 1940 - 1945; 3) Izba Przemysłowo-Handlowa w Warszawie 1944 - 1950; 4) Ośrodek Informacyjny Generalnego

Gubernatorstwa w Berlinie 1940 - 1943; 5) Rząd Generalnego Gubernatorstwa 1939 - 1945.

W aktach Armii Krajowej (numer zespołu 1326) odnaleźć można raporty o zakładach przemysłowych, instrukcje i materiały wywiadowcze, projekty aktów prawnych opracowywanych w strukturach Polskiego Państwa Podziemnego, plany organizacji przemysłu po wojnie itp. Pokazują zainteresowanie AK sprawami przemysłu, rozpracowanie wywiadowcze zakładów przemysłowych na terenie Generalnego Gubernatorstwa oraz memoriały o planach budowy ustroju powojennego. Przydatne będą raczej dla osób zainteresowanych historią doktryn politycznych i prawnych, niż badacza administracji okupacyjnej. Zespół jest zinwentaryzowany i zmikrofilmowany.

Inny charakter posiadają akta Delegatury Rządu RP na Kraj. Tam zawarte są konkretne sprawozdania sytuacyjne i raporty, notatki i kopie pism administracji Hansa Franka. Znowu pojawiają się znane z akt Armii Krajowej memoriały i projekty przebudowy ustroju powojennej Polski. Na uwagę zasługuje projekt wprowadzenia podatku od zysków wojennych, zawarty w materiałach Departamentu Skarbu. Departament ten był bowiem kierowany przez Czesława Klarnera - prezesa Izby Przemysłowo-Handlowej w Warszawie. Analogiczny podatek od wzbogacenia wojennego wprowadzili komuniści dekretem z 13 kwietnia 1945 roku^[7]. Zespół również jest zinwentaryzowany i zmikrofilmowany.

Niefortunnie dla badaczy w 1949 roku na makulaturę oddano okupacyjne akta Izby Przemysłowo-Handlowej w Warszawie^[8]. Zresztą z powojennych akt Izby Przemysłowo-Handlowej w Warszawie naukowiec raczej niewiele się dowie o działalności okupacyjnej Izby Dystryktowej; może nieco o losach polskich pracowników samorządu przemysłowo-handlowego. Dla jasności podać można dane zespołu: numer zespołu 259, 1610 jednostek, 28 metrów bieżących akt.

Kolejny zespół to Ośrodek Informacyjny Generalnego Gubernatorstwa w Berlinie (nr zespołu 113, nazwa niemiecka: Werbestelle des Generalgouvernements). Posiada inwentarz książkowy i liczy 69 jednostek. Tam złożono korespondencję z grupami głównymi i co ważne schematy organizacyjne wraz z obsadą personalną. Natknąć się można też na kuriozalne przejawy codziennego życia hitlerowskich urzędników. Przykładowo na takie oto zakończenia listów urzędowych "Mit besten Grüßen und Heil Hitler bin ich. Ihr sehr ergebner"^[9].

Ostatni z przebadanych zespołów to Rząd Generalnego Gubernatorstwa w Krakowie (nr zespołu 111). Zespół posiada inwentarz kartkowy i liczy 33 metry bieżące akt. Z punktu widzenia historyka samorządu gospodarczego interesujące mogą być akta ogólne, sekretariatu stanu, projekty aktów

prawnych, okólniki i zarządzenia, materiały Głównego Wydziału Gospodarki i Głównego Wydziału Finansów.

W łowickim oddziale Archiwum Państwowego m. st. Warszawy przechowywany jest zespół Powiatowa Grupa Rzemiosł na powiat łowicki w Łowiczu (nr zespołu 356), inaczej mówiąc **Grupy Powiatowej Rzemiosła w Łowiczu**, która podlegała Grupie Głównej Gospodarka Przemysłowa i Komunikacja Izby Dystryktowej w Warszawie. Posiada inwentarz książkowy oraz 84 jednostki archiwalne. Daje obraz funkcjonowania lokalnej grupy powiatowej rzemiosła z terenu Generalnego Gubernatorstwa, na podobnej zasadzie, jak akta zamojskiego Stowarzyszenia Kupców - lokalnej grupy powiatowej handlu. Te dwa zespoły - łowicki i zamojski uzupełniają informacje wyniesione z akt szczebla dystryktowego trzech wspomnianych grup głównych z Krakowa i Warszawy. Warto dodać, że akta łowickie na forum naukowym zaprezentował Marek Wojtylak - kierownik archiwum.

Perspektywy badawcze

Można więc stwierdzić, iż perspektywy badawcze dla osób zainteresowanych izbami dystryktowymi są znaczące. Nie badano archiwaliów okupacyjnych Izby lwowskiej, ani realiów gospodarczych ziem włączonych do Komisariatu Rzeszy Wschód. Nie zastanawiano się nad okupacyjnymi losami Izby w Wilnie. Brakuje badań porównawczych nad działalnością izb niemieckich na terenach wcielonych do Rzeszy - zwłaszcza w Katowicach, Łodzi i Poznaniu z izbami dystryktowymi w Generalnym Gubernatorstwie. Potrzebne są kompleksowe badania nad udziałem polskiego personelu izb w pracach Polskiego Państwa Podziemnego, gdyż informacji jest wiele, ale są rozproszone. Wiemy zbyt mało o wsparciu świadczonym przez polskich działaczy samorządu przemysłowo-handlowego Radzie Głównej Opiekuńczej oraz Żydom. Potrzebna jest monografia opisująca administrację i gospodarkę Generalnego Gubernatorstwa, która uzupełniłaby spostrzeżenia dotychczasowych badaczy okresu wojny i okupacji. Ze swej strony autor pracuje właśnie nad książką poświęconą izbom dystryktowym i grupom głównym. Nie ma przetłumaczonych na język polski pamiętników Niemców, którzy pracowali w aparacie Hansa Franka. Znamy relacje polskie, ukierunkowane na martyrologię, partyzantkę i walkę podziemną; brakuje jednak spojrzenia tej drugiej strony wojennego dramatu. Ludzi - urzędników, zwykłych biurokratów, realizujących na co dzień wytyczne polityki Hitlera. Ich narracja niewątpliwie wzbogaciłaby nasz punkt widzenia.

Streszczenie

W rozdziale omówiono archiwalia izb dystryktowych działających na terenie Generalnego Gubernatorstwa. Skupiono się na aktach zgromadzonych w archiwach krakowskich, lubelskich, radomskich oraz warszawskich (Archiwum Akt Nowych, Archiwum m. st. Warszawy). Za najważniejsze należy uznać zespoły grup głównych w Warszawie oraz Krakowie, jak również dwa lokalne zespoły w Łowiczu oraz Zamościu - grup powiatowych rzemiosła oraz handlu. Przedstawiono także perspektywy badawcze na tym polu.

Słowa kluczowe

- Generalne Gubernatorstwo
- izby dystryktowe

Przypisy

- [1] Zob. pismo komisarycznego kierownika Izby lubelskiej dra H. Ganske do Izby krakowskiej z 9 kwietnia 1940 roku (sygn. 35).
- [2] Autor spotkał się też z innym oznaczeniem tego zespołu: IT 1861.
- [3] Zob. sprawozdanie starosty kraśnickiego z 1 marca 1943 r. (sygn. 68, k. 181).
- [4] Zob. sprawozdanie starosty krasnostawskiego z 4 marca 1943 r. (sygn. 68, k. 205).
- [5] Dla uzupełnienia można sięgnąć do akt spod sygnatury 84.
- [6] GOS-Nr. DZZ10924, Inventarnr. Do2 89/1008.34.
- [7] Dekret z dnia 13 kwietnia 1945 roku o nadzwyczajnym podatku od wzbogacenia wojennego, Dz. U. 1945 Nr 13, poz. 72.
- [8] Sygn. 54, k. 3.
- [9] Sygn. 41, k. 17.

Bibliografia

Akty prawne

1. Dekret z dnia 13 kwietnia 1945 roku o nadzwyczajnym podatku od wzbogacenia wojennego, Dz. U. 1945 Nr 13, poz. 72.

Literatura uzupełniająca

1. Battaglia R., Dzieje Gospodarcze Okręgu Krakowskiego Izby P-H w stuleciu 1850 - 1950. Wydawnictwo pamiątkowe na jubileusz stulecia istnienia Izby Przemysłowo- Handlowej w Krakowie, Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie, Kraków 1950.
2. Dąbrowski K., Izba Centralna Gospodarki Ogólnej, izby dystryktowe i grupy główne w Generalnym Gubernatorstwie, jako instytucje niemieckiej administracji gospodarczej w latach 1941 - 1944, "Zeszyty Naukowe Wydziału Prawa i Ekonomii Wyższej Szkoły Humanistyczno - Przyrodniczej

w Sandomierzu" 2006, zesz. 3.

3. Dąbrowski K., Izby dystryktowe w Generalnym Gubernatorstwie - powstanie i charakter ustrojowy, [w:] Państwo - Prawo - Polityka. Księga poświęcona pamięci Profesora Henryka Groszyka, red. M. Chrzanowski, J. Kostrubiec, I. Nowikowski, Lublin 2012.

4. Das Generalgouvernement, red. M.F. du Prel, Würzburg 1942.

5. Das Generalgouvernement. Seine Verwaltung und seine Wirtschaft. Sammlung von Vorträgen der ersten wissenschaftlichen Vortragsreihe der Verwaltungsakademie des Generalgouvernements, red. J. Bühler, Kraków 1943.

6. Kapiszewski H., Odrębność zespołowa akt Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie z okresu okupacji, "Archeion" 1965, t. 42.

7. Kiełbicka A., Izba Przemysłowo - Handlowa w Krakowie 1850 - 1950, Kraków 2003.

8. Lasch K., W dniu otwarcia Izby Przemysłowo-Handlowej dla Dystryktu Radomskiego, "Wydawnictwo Informacyjne Izby Przemysłowo-Handlowej dla Dystryktu Radomskiego" 1940, nr 1.

9. Musiał B., Deutsche Zivilverwaltung und Judenverfolgung im Generalgouvernement. Eine Fallstudie zum Distrikt Lublin 1939 - 1944, Wiesbaden 1999.

10. Pospieszalski K.M., Hitlerowskie "prawo" okupacyjne w Polsce, cz. 2: Generalna Gubernia. Wybór dokumentów i próba syntezy, "Documenta Occupationis" t. 6, Poznań 1958.

11. Rajca Cz., Walka o chleb 1939 - 1944. Eksploatacja rolnictwa w Generalnym Gubernatorstwie, Lublin 1991.

12. Ratyńska B., Ludność i gospodarka Warszawy i okręgu pod okupacją hitlerowską, Warszawa 1982.

13. Sikorski B., Handel Warszawy okupacyjnej, "Studia Warszawskie" 1971, t. 7, seria: "Warszawa lat wojny i okupacji 1939 - 1944", zesz. 1.

14. Sikorski B., Historia handlu na ziemiach polskich i zachodniej słowiańszczyzny, t. 5: Historia form zrzeszeniowych, Warszawa 1956.

15. Wojtylak M., Pozostałość aktowa rzemiosła z II wojny światowej na Mazowszu na przykładzie dokumentacji Powiatowej Grupy Rzemiosł na powiat łowicki w Łowiczu, "Archiwista Polski" 2003, nr 4.

16. Wojtylak M., Pozostałość aktowa rzemiosła z czasów II wojny światowej w zasobie archiwum w Łowiczu, "Rocznik Mazowiecki" 2003, t. 15.

17. Zachuta L., Zdebski A., Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie 1850 - 2000. Monografia jubileuszowa z okazji 150 rocznicy powstania Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie, Kraków 2000.